

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent

Hər bir millətin bayrağı (sancığı) onun milli kimliyinin, dilinin, mədəniyyətinin, dini-mənəvi əxlaqının, bir sözlə onların ümumiliyi olan milli ideologiyasının ifadəsidir. Bayraq elə bir rəmzdür ki, millət onda keçmişini və bu gününü görür, gələcəkdə atacaq addımları müəyyənləşdirir. Əgər kimsə yaşadığı bir ölkədə milli ideyanın nədən ibarət olmasını bilmirsə, yaxud da belə bir ideyanın olmadığını iddia edirsə deməli, onun şüurunda milli bayraq anlayışı ya çox zəif şəkildə mövcuddur, ya da ümumiyyətlə yoxdur. Çünki milli bayraq yeganə mənəvi-ideoloji anlayışdır ki, vətəndaş onda özünü-kimliyini, dilini, mədəniyyətini və s. görür. Deməli, milli bayrağın mahiyyətini, mənəvi-ideoloji mənasını anlamayan bir kəsə bayraq sevgisi yaranma bilməz.

Bu mənada bugünkü Azərbaycan Cümhuriyyətinin üçboyalı bayrağı onun milli varlıq fəlsəfəsidir. Bu üçboyalı bayraqda Azərbaycan türk xalqının keçmişi, bu günü və gələcəyi öz əksini tapmışdır. Ancaq təəssüflər olsun ki, bir çoxlarımız milli bayraq ideyasını kifayət qədər anlamırıq və yaxud da anlamaqda çətinlik çəkirik. Hətta bəziləri üçün üçboyalı milli bayrağımız yalnız rənglər və bezdən ibarət maddi bir mahiyyət daşıyır. Halbuki, bayraq milli bayraq edən nə bez, nə də onun təsviri deyildir. Milli bayrağın müqəddəsliyi, ucalığı, mənəvi mahiyyəti və s. onun boyalarındakı mənəvi-ideoloji mənası ilə bağlıdır. Bu baxımdan milli bayraq yalnız ayrı-ayrı rənglərin təsadüfi bir toplusu kimi görmək, hər boya haqqında bir anlayış işlədib bununla kifayətlənmək və s. doğru deyildir.

Fikrimizcə, bu gün milli bayrağın fəlsəfi-ideoloji mənasının dərkindəki problemlərin nəticəsidir ki, Azərbaycan türk bayrağı İranda, Belçikada və

raq göstərilən təpkilər də çox zəifdir. Bunun səbəbini ilk növbədə, milli bayrağın yaranma tarixini istənilən şəkildə öyrənməməyimizdə, onun mənəvi-ideoloji mənasını lazımcına

bəyaz hilal qarşısında beş şualı yerinə səkkiz şualı bir yıldız bulunan məmləkətdən, Qafqasiya Azərbaycanından, Azərbaycan Cümhuriyyətindən, daha doğrusu Qafqasiya Türk dövlətindən bir az bəhs etmək istəram». Deməli, Ə.Hüseynzadə cüzi fərqi nəzərə almasaq, Azərbaycan və Türkiyə bayrağını türk bayrağı kimi xarakterizə etmiş, bundan çıxış edərək hər iki ölkənin türk dövləti olduğunu vurğulamışdı.

tam bir mənəvi-ideoloji dəyər kəsb etmişdi. Bu baxımdan təkboyalı bayrağın üçboyalı bayraqla əvəz olunması müəyyən mənada siyasi amillərlə bağlı olsa da, əslində onun yaranmasında milli-türk və müstəqil Azərbaycan ideyası daha mühüm rol oynamışdı.

Üçboyalı bayrağın ideya müəllifi türk ideoloqu Əli bəy Hüseynzadə olsa da, onu müstəqil Azərbaycan-türk dövlətinin bayrağı kimi əbədiləşdirən

İlləri təqlid etməsi anlamına gəlməməlidir: «Türkün irtidat edib firəngləşməsi, firənglərin ya mürtədlərin tərəqqisi deməkdir, yoxsa türk, ya müsəlman tərəqqisi demək deyildir!».

Tanınmış türkçü Yusif Akçuraoğluna görə, Ə.Hüseynzadənin bu «üçlü» düsturu çox keçmədən türk aləminin hər tərəfinə yayılmış, xüsusilə Osmanlı Türkiyəsində Ziya Gökalp tərəfindən dəstəklənmişdir. Belə ki, Z.Gökalp 1910-cu illərdə

Bizi Zəfərlərə aparan Bayraq

103 yaşlı Azərbaycan bayrağının müqəddəs mənəvi-ideoloji missiyası

qavramamaqda, təhsilmizdəki problemlərdə və s. axtarmalıyıq.

Bugünkü Azərbaycan türk bayrağı rəsmi şəkildə 1918-ci ildə Azərbaycan Cümhuriyyətinin dövlət bayrağı kimi yaransa da, onun tarixi türkün tarixi qədar qədimdir. Şübhəsiz, bu bayrağın hər boyasında türk millətinin özü izi, dəsti-xətti vardır. Öncə qeyd etməyi zəruri bilir ki, Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk bayrağı, fonunda aypara və səkkizgüşəli ulduz olmaqla yalnız qırmızı-al boyadan ibarət olmuşdur. Həmin dövrdə də, bu gün də həmin bayraq, kiçik fərqlə - aypara və beşgüşəli ulduz olmaqla Türkiyə Cümhuriyyətinin bayra-

Ümumiyyətlə, qeyd etməyi vacib bilir ki, həmin dövrdə hər iki türk dövlətinin eyni bayrağı daşması Azərbaycan Cümhuriyyəti üzərində ciddi təzyiqlərə səbəb olmuşdu. Xüsusilə, antitürk qüvvələr (ruslar, ermənilər, farslar və b.) Azərbaycan Cümhuriyyətini Türkiyənin bir hissəsi olmaqda ittiham edir, onun müstəqilliyinə kölgə salmağa çalışırdılar. Bütün bunların doğru olmadığını sübut etmək üçün, Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucuları başda Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmaqla milli bayrağı yenisi ilə, yəni üçboyalı bayraqla əvəz etməli oldular.

Ancaq Azərbaycan Cümhu-

isə M.Ə.Rəsulzadə olmuşdu. M.Ə.Rəsulzadə, Y.Akçuraoğlu, Z.Gökalp və başqaları etiraf edirlər ki, Ə.Hüseynzadə 1906-1907-ci illərdə nəşr olunan «Füyuzat» jurnalında «islam əqidəli, türk qanlı və Avropa qiyafəli bir insan olalım» - deməklə, bütün türk xalqlarının ortaq məfkurəsinə çevrilən «türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək» ideyasının təməlini qoymuşdur. Ə.Hüseynzadənin bu «üçlü» düsturuna görə, hər müsəlman-türk müasir ruhlu milli və dini birlikdən çıxış etməlidir. Çünki Ə.Hüseynzadənin ideoloji-fəlsəfi baxışlarında milli və dini kimlik bir yerdə götürülürdü. Bunu, Ə.Hüseynzadə belə izah edirdi ki, islam istisna olmaqla türklərin əksəriyyəti başqa dinlərə ciddi şəkildə meyil və istedad göstərmiş, göstərənlər isə öz etnik mənşələrini belə unutmuşlar. Ancaq müsəlman türklər həm islam aləminin mühüm bir istinadına çevrilmiş, həm də öz tayfa və milliyətlərini qoruyub-saxlamışlar. O yazır: «Müsəlmanız, onun üçün dünyanın hər nərəsində xeyirxahı bulduğumuz din qardaşlarımız tərəqqi etsə biz o tərəqqiyi öz canı dil alqışlarız! Türkün, ona görə də türkün. Türkün hər yerdə tərəqqi və təkamül ilə məsud olmasını arzu edirik». Beləliklə, Ə.Hüseynzadənin türk xalqlarına çatdırmaq istədiyi fikir ondan ibarət idi ki, milli ruhlu ziyalılar islamçılıq və türkçülükə yanaşı, bu ideyaların mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil etməyən Avropanın müsbət dəyərlərini də təbliğ edəcəkdir. Ancaq Qərbi mədəniyyətini mənimsəmək heç də müsəlmanların, türklərin avropalaşması, avropa-

Ə.Hüseynzadənin yolunu davam etdirərək onun «türkləşmək, islamlaşmaq və avropalaşmaq» ideyasını «Türk millətindənəm, İslam ümmətindənəm, Qərbi mədəniyyətdənəm» kimi formulə etmişdi. 1912-1913-cü illərdə «Türk yurdu» jurnalında dərc etdiyi silsilə məqalələrində Z.Gökalp yazırdı: «Türkləşmək, islamlaşmaq məfkurələri arasında bir çatışma olmadığı kimi, bunlarla müasirləşmək ehtiyacı arasında da bir çəkişmə mövcud deyildir. O halda hər birinin nüfuz dairəsini təyin edərək bu üç cərəyanın üçünü də qəbul etməliyiz; yaxud, daha doğrusu, bunları bir ehtiyacın üç müxtəlif nöqtədən götürülmüş səhifələri olduğunu anlayaraq müasir bir islam türklüyü ibda etməliyiz».

Türkiyədə olduğu dövrdə (1911-1913) Z.Gökalp, Y.Akçuraoğlu, Ə.Hüseynzadə və başqa türkçülərdən bu «üçlü» düsturu mənimsəyən və onu Azərbaycan türklüyünün məfkurəsi halına gətirən M.Ə.Rəsulzadə olmuşdu. M.Ə.Rəsulzadə 1918-ci ildə milli bayrağın simvollarına çevrilən türkçülüğü, islamçılığı və müasirliyi ardıcıl olaraq belə ifadə etmişdi: «Dilca - biz türkün, türklük milliyətimizdir. Ona görə də müstəqil türk ədəbiyyatı, türk sənəti, türk tarixi və türk mədəniyyətinə malikiyyətimiz - məqsədimizdir. Parlaq bir türk mədəniyyəti isə ən müqəddəs qayeyi-amalımız, işıqlı yıldızımızdır Dincə - müsəlmanız. Hər bir din öz mütədəyinləri (inanmaları) arasında məxsusi bir təməddün (yeniləşmə) vücuda gətirmişdir ki, bu mədəniyyət də bir beynəlmilliyət səbəbi təşkil edir. Müsəlman olduğumuz üçün biz türklər beynəlmilliyəti-islamıyyəyə daxiliz. Bütün islam millətləri ilə şərikli bir əxlaq, dini bir tarixə, mühtərəm bir yazıya, xülasə ortaq bir mədəniyyətə malikiziz Zamanca da - biz texnikanın, elm və fənnin möcüzələr yaranan bir dövründəyiz. Türk və müsəlman qalaraq müstəqilən yaşamaq istərsək mütləq əsrimizdəki elmlər, fənlər, hikmət və fəlsəfələrlə silahlanmalı, sözün bütün mənası ilə zamanə adamı olmalıyız Demək ki, sağlam, mətin və oyanıq məfkurəli bir milliyət vücutuna çalışmaq istərsək ki, zaman bula tələb ediyor - mütləqə üç əsas sarımalıyız: türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək.

(ardı gələn sayımızda)

Üçboyalı bayrağın ideya müəllifi türk ideoloqu Əli bəy Hüseynzadə olsa da, onu müstəqil Azərbaycan-türk dövlətinin bayrağı kimi əbədiləşdirən isə M.Ə.Rəsulzadə olmuşdu. M.Ə.Rəsulzadə, Y.Akçuraoğlu, Z.Gökalp və başqaları etiraf edirlər ki, Ə.Hüseynzadə 1906-1907-ci illərdə nəşr olunan «Füyuzat» jurnalında «islam əqidəli, türk qanlı və Avropa qiyafəli bir insan olalım» - deməklə, bütün türk xalqlarının ortaq məfkurəsinə çevrilən «türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək» ideyasının təməlini qoymuşdur. Ə.Hüseynzadənin bu «üçlü» düsturuna görə, hər müsəlman-türk müasir ruhlu milli və dini birlikdən çıxış etməlidir. Çünki Ə.Hüseynzadənin ideoloji-fəlsəfi baxışlarında milli və dini kimlik bir yerdə götürülürdü. Bunu, Ə.Hüseynzadə belə izah edirdi ki, islam istisna olmaqla türklərin əksəriyyəti başqa dinlərə ciddi şəkildə meyil və istedad göstərmiş, göstərənlər isə öz etnik mənşələrini belə unutmuşlar

b. ölkələrdə aşığılananda (məsələn, milli bayrağımız tərsinə asılında və s.) bir toplum olaraq buna anındaca nəinki yetərli, heç onun yarısı qədər belə reaksiya göstərmirik. Ümumiyyətlə etiraf etməliyik ki, milli bayrağa qarşı istər daxildə, istərsə də xaricdə xoşagəlməz hallara yalnız rəsmi dövlət səviyyəsində deyil, bir millət ola-

ğdır. Türkiyə və Azərbaycanın bayraqlarının oxşarlığını 1918-ci ildə milli dövlət qurulması məsələsində Cümhuriyyətin ideoloqları ilə fikir mübadiləsi aparmaq üçün, Azərbaycana gələn milli ziyalılarımızdan Əli bəy Hüseynzadə də görmüşdür. Əli bəy yazır: «Bayrağı bizimkinin (yəni Türkiyənin -F.Ə.) eyni olan fəqət al rəngli milli bayrağında

riyyətinin yeni üçboyalı bayrağı özündən əvvəlki təkboyalı al-qırmızı bayrağı nəinki inkar etmiş, əksinə mənəvi-ideoloji mənada onu tamamlamışdı. Başqa sözlə, Cümhuriyyətin ikinci bayrağında al-qırmızı boya və ayparalı səkkizgüşəli ulduza yanaşı, türklüyü və islamlığı ifadə edən göy və yaşıl rənglərin öz ifadəsini tapması ilə, milli bayraq